

โขน...กับอาเซียน

การแสดงโขนของประเทศไทยและกัมพูชาเป็นวัฒนธรรมในภูมิภาคอุษาคเนย์ที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยโบราณ ต้นกำเนิดการแสดงโขนนั้นได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีเรื่องรามายณะของประเทศอินเดีย ในประเทศไทยการแสดงลักษณะนี้เรียกว่าโขน ในขณะที่ประเทศกัมพูชาเรียกว่า Khol และประเทศลาวเรียกว่า พระลักพระลาม ประเด็นความขัดแย้งปรากฏขึ้นเมื่อทางการไทยได้มีการเตรียมการขอจดทะเบียนโขนไทยให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage หรือ ICH) กับองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (UNESCO) ส่งผลให้เกิดความไม่พึงพอใจจากทางฝ่ายสังคมออนไลน์ในประเทศกัมพูชา โดยมีกระแสกล่าวหาว่าประเทศไทยได้ลอกเลียนแบบศิลปะการแสดงของประเทศกัมพูชา บทความนี้ได้รวบรวมความเป็นมา ข้อมูลด้านต่าง ๆ และความคืบหน้าของประเด็นข้อขัดแย้งในปัจจุบันไว้ดังนี้

โขน มาจากไหน?

โขนเป็นการละเล่นเรื่องรามายณะ ในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาพราหมณ์ แรกมีเก่าสุด (เท่าที่พบหลักฐานขณะนี้) ในราชสำนักขอมกัมพูชา ที่โตนเลสาบ (ทะเลสาบ) เมืองเสียมเรียบ

ต่อจากนั้น ราชสำนักขอมกัมพูชาส่งแบบแผนการละเล่นรามายณะ ให้ราชสำนักขอมอโยธยา-ละโว้ (ยุคก่อนกรุงศรีอยุธยา) ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง

ราชสำนักไทยกรุงศรีอยุธยาสืบทอดจากราชสำนักขอมอโยธยา-ละโว้ ก็สืบทอดการละเล่นรามายณะแบบขอมไว้ด้วย แต่ปรับเปลี่ยนเรียกรามายณะด้วยคำ ใหม่ว่ารามเกียรติ์

มีผู้รู้ประวัติศาสตร์ศิลปะอุษาคเนย์ อธิบายว่ารามายณะเล่นเป็นหนังก่อนอย่างอื่น [ชาวเรียกวาหยัง, เขมรเรียกแซบก (อ่านคล้าย สะ-แบก)] แล้วหนังเป็นต้นแบบให้สลักภาพบนเทวสถาน เช่น ปราสาทหิน

โขนขอมกัมพูชา

ราชสำนักขอมกัมพูชา นับถือศาสนาพราหมณ์ มีการละเล่นแซบกธม (หนังใหญ่) เรื่องรามายณะเป็นต้นแบบให้สลักภาพรามายณะบนปราสาทหิน ตั้งแต่ราวหลัง พ.ศ. 1500 และสลักภาพกวนเกษียรสมุทรบนปราสาทนครวัด ราวหลัง พ.ศ. 1600

โขนไทยสยามอยุธยา

พิธีกวนเกษียรสมุทรของราชสำนักขอมกัมพูชา เป็นต้นแบบให้ราชสำนักไทยสยามอยุธยา ที่นับถือศาสนาผี-พราหมณ์-พุทธ มีการละเล่นชกนาคศึกดำบรรพ์ ในพระราชพิธีอินทราภิเษก ซึ่งจะมีพัฒนาการเป็นโขนต่อไป (ศึกดำ บรรพ์ มีผู้รู้ภาษาเขมรบอกว่าเพี้ยนจากคำ เขมรว่า ตี้ก แปลว่า น้ำ และตะบัลแปลว่า กวน หรือ ตำ รวมความแล้วหมายถึง กวนน้ำ หรือกวนเกษียรสมุทร)

ในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา โขน เป็นเครื่องราชูปโภค หมายถึง พระเจ้าแผ่นดินเท่านั้นที่จะทรงมี
คณะโขนได้แต่พระองค์เดียว คนเล่นโขนต้องเป็นผู้ที่มีเชื้อสายอยู่ในราชสำนัก เช่น มหาดเล็ก, ตำรวจ,
 ฯลฯ

ยุคแรกๆ โขนเป็นการละเล่นกลางสนาม เล่นยกรบ มีแต่พากย์และเจรจา (ไม่มีร้อง) ในพิธีกรรม
สำคัญที่สุดของราชอาณาจักร เช่น พระราชพิธีอินทราภิเษก ในรัชกาลหนึ่งอาจเล่นครั้งเดียวเท่านั้น และ
ไม่เล่นเป็นมหรสพให้สามัญชนคนดูทั่วไปเหมือนปัจจุบัน¹

ชื่อ “โขน”

มีข้อสันนิษฐานว่าคำว่า “โขน” นั้น มีที่มาจากคำและความหมายในภาษาต่าง ๆ ดังนี้

“โขน” ในภาษาเบงกาลีปรากฏคำว่า “โฆละ” หรือ “โฆล” (บางครั้งเขียนด้วยคำว่า “โฆพะ”)
ที่เป็นชื่อเรียกของเครื่องดนตรีประเภทหนึ่งชนิดหนึ่งของฮินดู ลักษณะและรูปร่างคล้ายคลึงกับตะโพน
ของไทย ไม่มีขาตั้ง ทำด้วยดิน ไม่มีสายสำหรับถ่วงเสียง มีเสียงดังค่อนข้างมาก จัดเป็นเครื่องดนตรีที่
ได้รับความนิยมในแคว้นเบงกอล ประเทศอินเดีย ใช้สำหรับประกอบการละเล่นชนิดหนึ่ง เรียกว่ายัตรา
หรือละครเร่ที่คล้ายคลึงกับละครชาตรี โดยสันนิษฐานว่าเครื่องดนตรีชนิดนี้ เคยถูกนำมาใช้ประกอบการ
เล่นนาฏกรรมชนิดหนึ่ง จึงเรียกว่า “โฆล” ตามชื่อของเครื่องดนตรี

“โขน” ในภาษาอูรดู มีที่มาจากคำว่าซูรัต ควาน (อังกฤษ: Surat khwan) หมายถึงความถึง
ตุ๊กตาหรือหุ่น ซึ่งใช้สำหรับประกอบการแสดง โดยมีผู้ขับร้องและให้เสียงแทนตัวหุ่น เรียกว่าควานหรือ
โขน (อังกฤษ: Khon) มีความคล้ายคลึงกับผู้พากย์และผู้เจรจาของการแสดงโขนในปัจจุบัน²

“โขน” มาจากคำ พื้นเมืองตระกูลชวา-มลายูว่า Lakon หรือ Lakun หรือ คำบาลีว่า Legong
ผู้รู้ภาษาเขมรอธิบายว่า เขมร รับจากคำ ชวา-มลายู แล้ว เรียก โลขน (อ่านคล้าย ละ-โคน)

“โขน” ภาษาไทยยืมจากเขมรมาอีกทอดหนึ่ง เรียก ละคอน คนสมัยก่อนๆ บางทีเรียกคล้องจอง
ซ้ำซ้อนว่าละโขนละคอน แล้วกร่อนแยกเป็น 2 อย่าง คือ โขน (เล่นกลางสนาม) กับ ละคอน (เล่นใน
โรง)³

การแสดงโขน

ดร.ธีรภัทร์ ทองนิ่ม ผู้ช่วยอธิการบดี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กล่าวถึงความเป็นมาของการ
แสดงโขนดังนี้

โขน หมายถึงการแสดงศิลปะ นาฏศิลป์ชั้นสูงที่ผู้แสดงสวมหน้ากาก มีต้นกำเนิดจากการละเล่น
๓ อย่าง คือ หนังใหญ่ การละเล่นกระบี่กระบอง และการละเล่นชกนาคตีงดาบรรพ์ โดยตั้งลักษณะ
เด่นของการละเล่นแต่ละอย่างออกมาพัฒนาเป็นโขน โดยมีประวัติย้อนไปถึงสมัยสุโขทัย และพัฒนา

รูปแบบการเล่นมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในสมัยอยุธยา โขน เป็นเครื่องราชูปโภคของกษัตริย์ ถึงปัจจุบัน โขนไทยถือเป็นศิลปะชั้นสูง เป็นองค์รวมของศิลปะแขนงต่าง ๆ

ในสมัยโบราณ โขนแสดงบนพื้นดิน เนื้อหาการแสดงจะเน้นการสู้รบ ระหว่างฝ่ายพระราม และฝ่ายยักษ์ เปรียบเสมือนฝ่ายธรรมะกับฝ่ายอธรรม ต่อมา พัฒนาการของโขนมีวงปี่พาทย์ และบทพากย์เจรจา สามารถแบ่งการพัฒนาและรูปแบบของโขนได้ดังนี้

๑. โขนกลางแปลง เป็นการแสดงบนพื้นดิน ไม่มีโรงให้เล่น ในสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีทั้งโขนวงหน้าและวงหลัง เป็นมหรสพโขนที่ใหญ่ที่สุดที่ได้มีการบันทึกไว้

๒. โขนนั่งราว หรือโขนโรงนอก หรือโขนนอนโรง มีการดัดแปลงปลุกโรงให้โขนแสดง ลักษณะคล้ายโรงลิเกในปัจจุบัน แต่ไม่มีเตียงให้นั่ง จะนั่งบนราวไม้ไผ่แทน ดำเนินเรื่องด้วยการพากย์ เจริญเป็นหลัก

๓. โขนหน้าจอ เป็นการแสดงเชิงใหญ่หนึ่งใหญ่ ที่นำหน้าตั้งเป็นตัวโขน แสดงบนจอผ้ามุ้งสีขาว ขอบสีแดง หรือเล่นบนจอที่ใช้เล่นหนังใหญ่ มักแสดงในงานศพหรือตามวัดต่าง ๆ

๔. โขนโรงใน นำการระบำของละครมาสอดแทรกในโขน และมีการร้องประกอบการพากย์ เจริญ เดิมนิยมเล่นในพระราชวัง

๕. โขนฉาก เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยเริ่มมีการแสดงเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่อง ทั้งนี้ โขนพระราชทานในปัจจุบัน ก็อาจจัดอยู่ในรูปแบบโขนฉากได้เช่นกัน

๖. โขนหน้าไฟ เรียกตามลักษณะการแสดงที่ใช้เล่นในงานพระราชทานเพลิงศพ หรือการแสดงโขนหน้าพระเมรุ เมื่อครั้งพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มีการเล่นโขนหน้าไฟ เป็นเวลา ๓ ชั่วโมง

ดร.สุรัตน์ จงดา อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ และผู้ช่วยผู้อำนวยการผลิตโขนพระราชทาน มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กล่าวถึงประวัติศาสตร์ศิลปะการแสดงโขน ดังนี้

โขน ปรากฏในสมัยอยุธยา นำเรื่องรามเกียรติ์มาเป็นเนื้อเรื่องแสดง โดยใช้คนมาแสดงแทนตัวละครในหนังใหญ่ สวมเครื่องแต่งกายหัวโขนแบบพระราชพิธีอินทราภิเษก ใช้ดนตรี เพลง บทพากย์ เจริญจากหนังใหญ่ ลักษณะศิลปะการต่อสู้การใช้อาวุธ มีหลักฐานภาพท่าทางการแสดงโขนปรากฏในภาพจำหลัก ภาพเขียน ทำเต็น และทำพ็อนรำพื้นบ้าน นอกจากนี้ พบการแสดงชกนาคศึกดำบรรพก์วนน้ำอำมฤต ในพระราชพิธีอินทราภิเษก ในสมัยอยุธยาตอนต้น และในบันทึกของมองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ และบาทหลวงตาซาร์ด ปี พ.ศ. ๒๒๒๐ แสดงให้เห็นว่า โขนเป็นมหรสพการแสดงรับแขกราชทูตฝรั่งเศสในสมัยพระนารายณ์ ทั้งนี้ โขนเป็นมหรสพสำคัญในสมัยอยุธยา คู่กับละครในเรื่องรามเกียรติ์ และสิ้นสุดลงสมัยอยุธยาตอนปลาย ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐

ต่อมา มีการสืบทอดการแสดงโขน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ ๑) เริ่มมีการหัดแสดงโขน และละครผู้หญิงทั้งวังหลวงและวังหน้า สำหรับเชื้อพระวงศ์ ขุนนาง หัดโขนและละคร (ชาย)ประจำคณะของตน สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ ๒) ทรงให้หัดละครใน และโขน ให้ประณีตงดงามยิ่งขึ้น เจ้านาย ขุนนาง หัดโขนละคร ประจำคณะของตน สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ทรงเคยมีคณะโขนของพระองค์เองเมื่อครั้งทรงเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงให้เลิกละครหลวง ทำให้ตัวละครแบบแผนการแสดงละครในของหลวงแพร่หลายไปสู่ละคร เจ้านาย ขุนนาง โดยเมื่อครั้งสงครามสยาม-อินโดจีน (เวียดนาม) เจ้าพระยาบดินทร์เดชาเป็นแม่ทัพ ได้นำละครผู้หญิงไปด้วย โดยมีละครเจ้าพระยาบดินทร์เดชา เป็นครูหัดละครให้ละครพระหริรักษ์รามารักษ์ตรีภักษ์พุกา สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) ทรงให้หัดละครใน ขึ้นมาใหม่ และพระราชทานให้ข้าราชการ ขุนนาง เจ้านาย หัดละครผู้หญิงได้นอกจากนี้ สมเด็จพระบรมพรหมบริรักษ์ กรมหมื่นพุกา ได้หัดละครแบบละครใน จึงแสวงหาครูละครไปจากกรุงเทพฯ เช่น ละครเจ้าจอม มารดาอัมพา ละครพระองค์เจ้าสิงหนาทดุรงค์ฤทธิ์ ละครเจ้าจอมมารดาเอม และละครพระองค์เจ้าดวงประภา และเจ้าพระยาคุณธรรมธรณินทร์ (เยี่ย อภัยวงศ์) เจ้าเมืองพระตะบอง (สยาม) หัดละครผู้หญิง และโขน ครั้นสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) เกิดวิกฤตการณ์วังหน้า ทำให้ละครวังหน้าบางส่วนอพยพไปอยู่กรมหมื่นพุกา ไปเป็นครูละครสมเด็จพระบรมพรหมบริรักษ์ เช่น ครูละครหญิงชื่อ ปริง นอกจากนี้ ทรงให้เจ้าพระยาเทเวศวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร) เป็นผู้ดูแลกรมโขนหลวง ละครหลวงและมหรสพอื่น ๆ ทำให้การแสดงโขนมีพัฒนาการในรูปแบบใหม่ ๆ คือ มีการปรับการแสดงแบบใหม่ๆ มีฉาก แสงเสียง มีโรงละครแบบสมัยใหม่ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์นำเอาบทรามเกียรติ์มาปรับเป็นคอนเสิร์ต เช่น นางลอย นาคบาศ พรหมาศ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) ทรงตั้งกรมมหรสพ ฝึกหัดโขน ละครของหลวง และตั้งโรงเรียนพรานหลวง เพื่อรับเด็กเข้ามาศึกษาวิชาโขน ละคร ดนตรีไทย และดนตรีสากล สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๗) ทรงตั้งกรมมหรสพ สังกัดกระทรวงวัง ให้รวบรวมครูโขนตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ และ ๖ และเปิดรับนักเรียนมาหัดโขน ละครหลวงสำหรับใช้ในราชการ อาทิ เล่นโขนจักรกฤษณ์พรหมาศ ที่โรงละครสวนมิกส์วัน เพื่อต้อนรับผู้สำเร็จราชการอินเดีย ในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ และในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้ตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ หรือวิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบัน สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ ๘) โอนย้ายนักแสดงโขน ละคร ข้าราชการกรมมหรสพ กระทรวงวัง มาสังกัดกรมศิลปากร และในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ กรมศิลปากรเปิดรับนักเรียนมาเรียนโขน และแสดงโขนโรงใหญ่ในพระบรมหาราชวัง เพื่อต้อนรับ ลอร์ดหลุยส์ เม้าท์แบตเตน แม่ทัพกองทัพสัมพันธมิตรอังกฤษ

ความสำคัญของการแสดงโขนในปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ ๙) ทรงให้ความสำคัญกับศิลปะแขนงนี้ โดยเสด็จทอดพระเนตรงานไหว้ครูโขนละครโรงเรียนนาฏศิลป์ ทรงให้ถ่ายภาพยนตร์ส่วนพระองค์ทำรำโขน ละคร และพระราชทานครอบต่อทำรำเพลงองค์พระพิราพ นอกจากนี้ ทรงให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามบรมราชกุมาร ทรงเรียนโขนตัวลิงกับครูกรี วรรค

รินทร์ และเรียนทำยักษ์กับครุฑจตุพร รัตนวราหะ อีกทั้งมีหลักสูตรการเรียนการสอนโขนเพิ่มขึ้น ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมทั้งมีหลักสูตรและ กิจกรรมเสริมการเรียนการสอนโขน ในโรงเรียน อนุบาล ประถม มัธยม ทำให้การฝึกเรียนโขนได้รับความนิยมน่าสนใจยิ่งขึ้น ที่สำคัญมีการแสดงโขนพระราชทาน มุณิธิส่งเสริมศิลปอาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โดยปรับปรุงการแสดงให้เหมาะสมกับปัจจุบัน⁴

ความแตกต่างระหว่างโขนไทย-กัมพูชา

อ.จตุพร รัตนวราหะ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โขน) บอกถึงข้อแตกต่างของโขนไทย-โขนเขมรว่า การแสดงโขนของประเทศไทยและประเทศกัมพูชาได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีเรื่องรามายณะของประเทศอินเดีย เพราะฉะนั้น โขนของทั้งสองประเทศจึงมีความคล้ายคลึงกันอยู่บางประการ และหากจะให้ระบุว่า โขนเป็นของใครกันแน่ คงยากจะตอบได้

อ.จตุพร ยังบอกถึงความแตกต่างระหว่างโขนไทยและโขนเขมรว่า เครื่องแต่งกายสำหรับโขนไทย จะเลียนแบบเครื่องทรงของเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินไทย แต่จะไม่เหมือนทุกประการ เพราะถูกหยิบปรับจับมาประยุกต์ให้เข้ากับการรำละครมากขึ้น โดยยกตัวอย่างเช่น อินทรรณูของพระเจ้าแผ่นดินจะมีลักษณะเป็นพู่อยู่ที่ไหล่ แต่สำหรับอินทรรณูของการแสดงโขน จะมีลักษณะโค้งสูง เป็นต้น

ส่วนการรำรำระหว่างโขนไทยและโขนเขมรนั้น มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง โดย อ.จตุพร รัตนวราหะ กล่าวว่า การรำรำของโขนไทยจะทรงตัวชนิดอกผายไหล่ผึ่ง แต่โขนของประเทศต่าง ๆ จะไม่ยืนตรง เพราะตัวผู้แสดงจะอ่อนช้อยไปตามลีลาของแต่ละท่วงท่า ดังนั้น ผู้คนโดยทั่วไป จะเห็นได้ว่าเด็กนักเรียนที่รำเรียนการแสดงโขน ไม่ว่าพวกเขาจะอยู่ที่ใด หรือทำอะไรรู้ พวกเขาจะอกผายไหล่ผึ่งหน้าตึงหลังตรง และมีบุคลิกที่ดี

ไม่ว่าจะเป็นการแสดงโขนไทย หรือโขนเขมร โขนทั้งสองประเทศ ต่างก็มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของประเทศนั้น ๆ⁵

ไทย-กัมพูชา ร่วมกันศึกษาโขน

สุจิตต์ วงษ์เทศ ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ (กวีนิพนธ์) ประจำปี พ.ศ. 2545 ได้กล่าวถึงโขน ในฐานะมรดกร่วมของอุษาคเนย์ หรือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ว่า ไทยกับกัมพูชาควรร่วมกันค้นคว้าวิจัยให้ลุ่มลึกลงรายละเอียดรอบด้าน ซึ่งต้องใช้เวลาหลายปี หรืออาจตลอดไปก็ได้ เพราะไม่มีข้อมูลตายตัว ทั้งสองประเทศควรเลิกแสดงตนเป็นเจ้าของ เพราะเป็นไปไม่ได้ รังแต่จะก่อให้เกิดประวัติศาสตร์บาดหมางที่เพิ่งสร้างใหม่

โขน ไม่ได้มาจากอินเดียทั้งหมด (อย่างที่เข้าใจทั่วไป) แต่มีอย่างน้อย 2 ส่วน ผสมผสานปะปนกัน ได้แก่

1. วัฒนธรรมอินโด-เปอร์เซีย หมายถึง อินเดีย กับ อิหร่าน ได้แก่ เนื้อเรื่อง, เครื่องแต่งตัว ฯลฯ
และ 2. วัฒนธรรมพื้นเมืองดั้งเดิมของอุษาคเนย์ ได้แก่ คำว่า โชน, ท่าโชน, ดนตรี ฯลฯ

เนื้อเรื่อง รับจากรamayana อินเดีย แล้วปรับบางอย่างเข้ากับประเพณีท้องถิ่น เรียกใหม่ว่า รามเกียรติ์

เครื่องแต่งตัว ส่วนมากรับจากวัฒนธรรมเปอร์เซีย (อิหร่าน) เช่น มงกุฎ, ชฎา, ผ้าถุง ฯลฯ

ท่าโชน เป็นท่าพื้นเมืองดั้งเดิมของอุษาคเนย์ (ไม่มาจากอินเดีย) แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ (1.) พระกับ นาง มีหลักคือ ยืด กับ ยุบ (2.) ยักซ์ กับ ลิง มีหลักอยู่ที่ตั้งเหลี่ยม, กางขา, ย่อเข่า, ก้นเตี้ย

ดนตรี วงดนตรีประกอบการแสดงโชน เขมรเรียกวังพินเปียด (พิณพาทย์) ไทยเรียกวังปี่พาทย์ ประกอบด้วยเครื่องดนตรีดั้งเดิมดึกดำบรรพ์ของอุษาคเนย์ (ไม่มีในอินเดีย) เช่น ซ้องวง, ระนาด, กลองทัด, ปี่ แต่มีเครื่องดนตรีศักดิ์สิทธิ์จากอินเดียอย่างเดี่ยวประสมวงด้วย คือ ตะโพน (กลองสองหน้าบนขาตั้ง)

ทำนองบรรเลงปี่พาทย์ เรียก เพลง มาจากภาษาเขมร ส่วนเพลงศักดิ์สิทธิ์ประกอบพิธีกรรม เคลื่อนไหวของเทวดา เรียก ตระ เป็นภาษาเขมร แปลว่า เพลง, ทำนอง

ไทยต้องนอบน้อมเรียนรู้อีกมากจากกัมพูชา ขณะเดียวกันกัมพูชาก็ต้องเรียนรู้พัฒนาการจากไทย⁶

โชน กับการขึ้นทะเบียนมรดกโลก

นางสาววิตรี สุวรรณสถิตย์ ที่ปรึกษากระทรวงวัฒนธรรม กล่าวถึงมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของยูเนสโก

อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เป็นผลสืบเนื่องจากการประชุมใหญ่องค์การยูเนสโก เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ ได้รับรองอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในส่วนที่จับต้องมองเห็นได้ อาทิ โบราณสถาน อาคารสถานที่ เป็นต้น ประเทศสมาชิกองค์การยูเนสโกจึงมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ควรจะมีอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งได้แก่ ประเพณี พิธีกรรม ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ฯลฯ ที่มีความผูกพันอยู่ในวิถีชีวิตของทุกคนควรรักษาไว้ จึงทำให้เกิดอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ขึ้น โดยมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๔๙ โดยการเข้าเป็นภาคีสมาชิกอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ประเทศไทยจะได้รับประโยชน์ในหลายด้าน กล่าวคือ จะส่งผลให้มีกระบวนการดำเนินงานสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ทั้งการจัดทำรายการทะเบียน การบันทึกข้อมูล การส่งเสริมการเผยแพร่และการถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของยูเนสโกนั้น สามารถขึ้นได้หลายประเภท ประเภทแรกคือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวแทนของมนุษยชาติ ประเภทที่ ๒ คือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ใกล้จะสูญหาย หากไม่ได้รับการอนุรักษ์ไว้ และ ประเภทที่ ๓ คือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เป็นวิถีปฏิบัติที่เป็นเลิศ โดยการขึ้นทะเบียนเป็นเพียงมาตรการหนึ่ง หากมาตรการที่สำคัญที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ คือ การส่งเสริมให้มีการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ซึ่งในประเทศไทยนั้น เป็นตัวอย่างอันดีของการอนุรักษ์สืบสานถึงปัจจุบัน สร้างความตระหนักรู้อย่างกว้างขวาง และมีโรงเรียนเปิดสอนโขนหลายแห่ง

สำหรับสาเหตุที่ประเทศไทยยังไม่สามารถเสนอขึ้นทะเบียนโขนได้ เพราะยังไม่ได้เป็นภาคีสมาชิก แต่ทราบจากผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศว่า เรื่องการสมัครเป็นสมาชิกภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของยูเนสโกนั้น ขณะนี้ ภาควิชาวัฒนธรรมอยู่ที่ปารีสแล้ว โดยท่านเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส กำลังรอเข้าพบ ผอ.ยูเนสโก คาดว่าจะใช้เวลาอีกไม่นาน การสมัครเป็นภาคีสมาชิกจะเรียบร้อย อย่างไรก็ดี ในขณะที่รอสมัครภาคีสมาชิกนั้น ทางเราก็เตรียมเรื่องเสนอขึ้นทะเบียนโขนไปด้วย เพราะฉะนั้น ถือว่าไม่ล่าช้า⁷

สถานการณ์ปัจจุบัน

ฝ่ายประเทศกัมพูชา

หลังการรายงานข่าวเรื่องทางการไทยเตรียมการยื่นเสนอขอจดทะเบียนโขนไทยกับองค์การยูเนสโก สังกอมออนไลน์ในกัมพูชาได้ปรากฏกระแสต่อต้านว่าโขนไทยนั้นแท้จริงแล้วเป็นอิทธิพลที่ไทยได้รับมาจากวัฒนธรรมเขมร ไม่ใช่ของไทยอย่างแท้จริง เฟสบุ๊คกระทรวงวัฒนธรรมของประเทศกัมพูชา มีการเขียนข้อความว่า การที่ทางการไทยอ้างเช่นนี้อาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยและกัมพูชา โดยความคับหน้าปัจจุบัน ทางนายกรัฐมนตรีกัมพูชา นายฮุนเซ็น เขียนข้อความบนเฟสบุ๊คชี้แจงว่าทางการรัฐบาลกัมพูชานั้นได้เริ่มดำเนินการเตรียมเสนอจดทะเบียนโขนกัมพูชา ทั้งนี้เมื่อพิจารณาตามบริบทแล้ว การดำเนินการของฝ่ายประเทศกัมพูชาถือว่ามีความคับหน้ามากกว่าทางฝ่ายรัฐบาลไทย เนื่องจากประเทศกัมพูชาเป็นสมาชิกในอนุสัญญาการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมรูปแบบนี้เรียบร้อยแล้ว ในขณะที่ไทยยังไม่ได้มีการให้สัตยาบันรับรองอนุสัญญานี้^{8 9}

ฝ่ายประเทศไทย

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมไทย นายวีระ โรจน์พจนรัตน์ ชี้แจงว่าการที่ทางการกัมพูชาได้มีการขอขึ้นทะเบียนโขนกัมพูชาเช่นเดียวกันนั้นไม่ส่งผลกระทบต่อไทย เนื่องจากการขึ้นทะเบียนมรดกโลกนั้นแบ่งเป็น 2 ประเภท แบบแรกคือมรดกที่อยู่ในประเทศ และแบบที่สองที่เป็นวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาที่หลายประเทศนั้นมีคล้ายคลึงกัน โดยไม่ได้กำหนดว่าเป็นของประเทศใดประเทศหนึ่ง เช่นการเต้นรำแทงโก้นั้นได้มีการจดทะเบียนขึ้นทะเบียนทั้งโดยประเทศอุรุกวัย เปรู และอาร์เจนตินา หรือกิมจิ ที่ทาง

เกาหลีเหนือและเกาหลีใต้ได้จดทะเบียนเป็นวัฒนธรรมร่วมกัน ดังนั้นการจดทะเบียนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมจึงมีจุดมุ่งหมายที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมไว้ และหากประเทศอื่นใดมีความประสงค์จะขอจดทะเบียนในเชิงเดียวกันก็สามารถดำเนินการได้เช่นกัน ขณะนี้ทางประเทศได้มีการเตรียมการขอขึ้นทะเบียนเรื่องอาหารไทย มวยไทย รำโนห์รา และโขนตามลำดับ นายกรัฐมนตรีไทยยืนยันว่าการขึ้นทะเบียนของกัมพูชานั้นจะไม่ส่งผลกระทบต่อไทย เนื่องจากเป็นศิลปะการแสดงของทั้งภูมิภาค ทั้งนี้กระบวนการของทางฝ่ายไทยอาจมีความล่าช้าเนื่องจากกระทรวงการต่างประเทศของไทยยังอยู่ในช่วงดำเนินการเข้าร่วมภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมที่รูปนัยอยู่ นอกจากนี้ทางเอกอัครราชทูตไทยประจำกัมพูชาได้ชี้แจงว่าประเด็นดังกล่าวเป็นเพียงประเด็นในสังคมออนไลน์ ไม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศใดๆทั้งสิ้น^{10 11}

ฝ่ายองค์การยูเนสโก

บทสัมภาษณ์นางสาว Duong Bich Hanh หัวหน้าหน่วยวัฒนธรรม สำนักงานภูมิภาคองค์การยูเนสโก รายงานว่าการขอขึ้นทะเบียนของไทยนั้นอาจมีความล่าช้าเนื่องจากไทยยังไม่เป็นสมาชิกในภาคีอนุสัญญาฉบับดังกล่าว ในขณะที่ประเทศกัมพูชาให้สัตยาบัน และได้ทำการจดทะเบียนศิลปะการแสดง ‘ละคอนพระกรรณา’ หรือ Royal Ballet of Cambodia ซึ่งเป็นลักษณะการรำร่ามเกียรติที่สวมหน้ากากในลักษณะเดียวกับการแสดงโขนของไทย ทางกัมพูชาได้จดทะเบียนการแสดงนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 นอกจากนี้ หัวหน้าหน่วยวัฒนธรรมยังได้แสดงความเห็นด้วยว่าทั้งประเทศไทยและกัมพูชานั้นมีโอกาสที่จะขอขึ้นทะเบียนมรดกร่วมกันได้¹²

¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ <http://www.sujitwongthes.com/wp-content/uploads/2013/04/khon3april1530.pdf> หน้า 2-4

² <https://www.l3nr.org/posts/51516>

³ สุจิตต์ วงษ์เทศ <http://www.sujitwongthes.com/wp-content/uploads/2013/04/khon3april1530.pdf> หน้า 5

⁴ http://www.culture.go.th/thai/index.php?option=com_content&view=article&id=3719:2016-07-04-12-26-58&catid=34:news&Itemid=351

⁵ <http://www.thairath.co.th/content/634766>

⁶ <http://www.sujitwongthes.com/2016/06/siam15062559/>

⁷ http://www.culture.go.th/thai/index.php?option=com_content&view=article&id=3719:2016-07-04-12-26-58&catid=34:news&Itemid=351

⁸ “ข้อพิพาทครั้งใหม่ “ไทย-กัมพูชา” ผ่านวัฒนธรรม โขน' มรดกร่วมทางประวัติศาสตร์” VOA News, accessed 17 August 2016, <http://www.voathai.com/a/thai-cambodia-khon/3367098.html>

⁹ “Tensions rise over UN Khon dance bid” The Nation, accessed 17 August 2016,

<http://www.nationmultimedia.com/national/Tensions-rise-over-UN-Khon-dance-bid-30287547.html>

¹⁰ “นายกฯ ยันกัมพูชาขอขึ้นทะเบียน “โขน” ไม่กระทบไทย ชี้เป็นศิลปะร่วม” Thai TBS, accessed 17 August 2016, <https://news.thaipbs.or.th/content/252932>

¹¹ “กระทรวงวัฒนธรรมยืนยันกัมพูชาขอขึ้นทะเบียน “โขน” เป็นมรดกโลกไม่กระทบไทย ถือเป็นวัฒนธรรมร่วม” Thai Tribune, accessed 17 August 2016, http://thaitribune.org/contents/detail/309?content_id=20618&rand=1470267682

¹² Herman, S. “Cambodia, Thai Dancing Out of Sync” VOA News, accessed 17 August 2016,

<http://www.voanews.com/a/cambodia-thailand-dancing-out-of-sync/3365022.html>